

ЕКСПОРТНА БЕЗПЕКА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

А.І. Іванов, *Університет економіки та права «КРОК»*

Основним досягненням реформ у зовнішньоекономічній політиці має стати вирівнювання умов конкуренції для вітчизняних товарів на зовнішніх ринках. Ситуація, що склалася у зовнішній торгівлі України, свідчить про необхідність втілення нових підходів зовнішньоекономічної політики, головним результатом яких мають стати створення ефективного механізму функціонування сфери зовнішньоекономічної діяльності, подолання негативного сальдо зовнішньої торгівлі та диверсифікації ринків збуту вітчизняної продукції.

У зв'язку з вступом України до СОТ, на сьогодні надзвичайно актуальним є питання розвитку загальноприйнятих та офіційно визнаних СОТ інструментів, які використовуються іншими країнами для підтримки експорту на зовнішніх ринках. У середньостроковій перспективі зовнішньоекономічна політика передусім залежатиме від ефективності реформування законодавства з метою створення сприятливих торговельних режимів, визначення ресурсу, який держава може використати для забезпечення присутності українських товарів на зовнішніх ринках. Перш за все, треба усвідомити, що це застосування найефективніших заходів у вигляді нетарифного регулювання, становлення митних тарифів, надання податкових пільг.

Міжнародні економічні відносини є одним із найважливіших і динамічних аспектів економіки. Навіть найбільш економічно розвинуті країни потребують державного регулювання та проведення системних, ґрунтовних та послідовних реформ, спрямованих на удосконалення регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів економічних відносин.

Головними проблемними питаннями, які необхідно вирішити у сфері зовнішньоекономічної політики, є подолання розбалансованості зовнішньої торгівлі за рахунок нарощування українського експорту та зміна товарної структури експорту у бік продукції з високим ступенем обробки. Для вирішення цих питань існує необхідність чіткого визначення основних пріоритетів зовнішньоекономічної політики та здійснення заходів, спрямованих на збільшення конкурентоспроможності українських товарів на зовнішніх товарних ринках.

Зростання протягом останніх років імпорту і падіння експорту з його гіпертрофованою структурою і сировинною спрямованістю на тлі зниження обсягів національного виробництва неможливо вважати досягненням, а лише невиправданим марнотратством національних ресурсів. Так само важко назвати досягненням високі темпи зростання імпорту порівняно з експортом, оскільки масовий наплив імпоротної продукції посилює деградацію національної промисловості і збільшує лави безробітних. Товарна та географічна незбалансованість експорту та імпорту, а також їх вплив на рівень життя і розвиток національної економіки свідчать про відсутність державної експортно-імпоротної стратегії, що негативно впливає на забезпечення економічної безпеки України. Дефіцит торговельного сальдо досягне в 2008 р. рекордної цифри - більше ніж 20 млрд дол. США.

У зв'язку з надзвичайною важливістю створення потужного експортного потенціалу, спрямованого на зростання економічної могутності Української держави, здійснення виваженої експортної політики, видається за доцільне введення поняття "експортна безпека". Під експортною безпекою слід розуміти відповідність експорту національним інтересам України, забезпечення його раціональної структури та географічної збалансованості, конкурентоспроможності.

Для України важливо врахувати зарубіжний досвід, особливо стратегію Японії та інших провідних східноазіатських країн. Цим країнам вдалося повною мірою використати свої конкурентні переваги в трудомістких галузях; шляхом жорсткої державної політики спрямувати зарубіжну допомогу в імпортозамінний сектор економіки; вдосконалити науково-технічний потенціал експортних галузей; сприяти кредитній політиці для експортерів тощо.

Експортна стратегія повинна розроблятися на основі глибокого аналізу кон'юнктури зовнішніх ринків, становища у вітчизняному виробництві, впливу факторів, які позначились на обсягах та структурі експортної діяльності, визначення цілей, пріоритетів і напрямів розвитку експортного потенціалу.

Пріоритетом у розвитку експортного потенціалу повинно стати використання переваг тих виробництв, які мають передові технології та високий експортний потенціал, а саме - літакобудування, космічні послуги, порошкова металургія, виробництво надтвердих матеріалів.

Географічне розташування України сприяє розширенню міжнародних транспортно-експедиторських послуг під час транзитних перевезень автомобільним, залізничним, повітряним, водним і трубопровідним транспортом. З цієї точки зору важливо забезпечити участь України у проєктах прокладання трансконтинентальних транспортних коридорів. Це сприятиме інтеграції України у світову систему господарства і забезпечення економічної безпеки.

Теоретичні аспекти експортної складової економіки України та її безпека досліджені в фундаментальних роботах вітчизняних вчених-економістів та юристів В.М. Гесця, СІ. Пірожкова, М.М. Ермошенко, О.Г. Білоруса, Д.Г. Лу-к'яненко, Е.Г. Панченко, Ю.М. Пахомова, А.І. Кредісова, А.С. Філіпенко, О.А. Кириченко, С.Г. Ошки, В.С. Новицького, І.Ф. Бінько, Г.В. Пастернак-Таранушенко, Б.В. Губського, Т.Т. Ковальчука, В.П. Горбуліна та інших. Але не зважаючи на велику кількість досліджень проблема безпеки експортного потенціалу українських підприємств залишається мало дослідженою, чим і детермінована актуальність даної статті.

Зовсім не дослідженою є проблема експортного потенціалу хімічних підприємств, які є флагманами експортоспроможності України й основними інструментами для заробітку валютних коштів. Особливо цікавою з наукової точки зору і практичною є «комерційна безпека експорту хімічних підприємств і обсяг

валютних надходжень в Україну», що стало більш актуальним в умовах глобальної фінансової кризи, яка в жовтні 2008 р. досягла і України. Таким чином, актуальність представленої статті зростає разом з ризиком втратити Україною ринок експорту хімічної продукції.

Відповідно метою даної статті є дослідження економічної безпеки експортного потенціалу хімічних підприємств на прикладі державного підприємства «Укрхімтрансаміак» (УХТА), а завданням - запропонувати шляхи безпечного підвищення ефективності експортного потенціалу підприємств хімічної галузі України.

Експортний потенціал країни - це здатність суспільного виробництва даної країни виробляти необхідну кількість конкурентоспроможних товарів і послуг для зовнішнього ринку.

Україна має значний експортний потенціал, в якому виділяють дешеву робочу силу, відносно розвинуту промисловість, значну сировинну базу, можливість АВК і ВПК, наявність високих технологій і науку. Але кожний з цих елементів має суттєві недоліки з точки зору світових масштабів.

У сучасних умовах кожна країна повинна прагнути до як можна більш інтенсивної участі у світовому ринку. Одна з причин всесвітньої торгівлі може заключатися у тому, що фірми будь-якої країни не в змозі виробляти продукти, що користуються попитом на внутрішньому ринку. Вступ України до СОТ пов'язаний зі значними привілеями: він дозволяє більш ефективно використовувати існуючі в країні ресурси, прилучитися до всесвітніх досягнень науки і техніки, у більш стислі строки здійснити структурну перебудову своєї економіки, а також більш повно і різноманітно задовольняти проблеми населення. Але є і суттєві проблеми, які зв'язані з конкурентоздатністю вітчизняного виробника та вітчизняних товарів, а також формування адекватної системи безпеки експедичного потенціалу підприємств.

Для нашої країни пріоритетним напрямом розвитку зовнішньоекономічної діяльності є розвиток експортних операцій, для ефективного проведення яких необхідна експортна політика. Під експортом розуміють вивіз із країни товарів, виготовлених, вирощених чи видобутих у країні, а також товарів, раніше завезених через кордон і перероблених на митній території.

Експортні операції вважаються здійсненими, якщо товар після виконання певних митних формальностей та процедур, про які подані відомості для статичного обліку, пропустити через митний кордон країни-контрагента.

У міжнародній комерційній практиці використовують два основних методи здійснення експортно-імпортних операцій:

- прямий метод або прямі продажі. Виникає вигідна фінансова вигода, оскільки скорочуються витрати на суму комісійної винагороди посереднику, знижуються ризик і залежність результатів комерційної діяльності від можливої несумлінності чи недостатньої компетенції посередницької організації;
- непрямий чи посередницький метод передбачає купівлю і продаж товарів через торгово-посередницьку мережу. Експортні операції як складова частина зовнішньої торгівлі є найважливішим джерелом одержання прибутку держави. Досягнення максимальної ефективності експортних операцій, а, отже, масимілізація прибутку можливе тільки з використанням знань і досвіду, накопичених протягом тривалого часу.

Основними ланками при здійсненні експортних операцій є промислові підприємства, а також різні невиробничі організації. Тому вивчення експортних операцій держави в цілому неможливе без розгляду й аналізу окремих експортних операцій окремих підприємств.

Експортна політика повинна враховувати збалансованість. Наприклад, якщо в країні відсутні родовища залізних руд, вона буде змушена їх імпортувати (в разі, якщо не бажає відмовитися від їх використання). Країна, клімат якої не дозволяє вирощувати каву, банани, чай повинна імпортувати ці товари. Держави, що мають певні види продукції, за природними умовами мають так звані резервні ресурси. Завдяки всесвітній торгівлі країна здатна використати цей "надлишок". У цьому і є основний зміст моделей "виходу на зовнішні ринки для реалізації надлишку", що використовується для аналізу закономірностей зовнішньої торгівлі країн, що розвиваються. В цьому випадку всесвітня торгівля повинна бути пояснена як міжнародний обмін товарами, які є в надлишку.

Реекспортна операція — це продаж та вивезення за кордон раніше ввезеного товару, який не піддавався в реекспортуючій країні ніякій обробці.

Об'єктом реекспорту найчастіше є товари, що продаються на міжнародних аукціонах та товарних біржах.

Здійснюють реекспортні операції торгові фірми для отримання прибутку завдяки різниці цін на той самий товар на різних ринках. Країна, фірма якої здійснює реекспорт, отримує торговий прибуток та вигоди від надання транспортних послуг, проведення страхових, кредитних та інших операцій товаро-просування.

Автором проведено спеціальне дослідження з питань експортної безпеки щодо українського державного підприємства «Укрхімтрансаміак», яке є головним експортером на ринку аміаку. Одним із головних завдань «УХТА» є збереження ринкових позицій. Слід підкреслити те, що остаточно визначеним фактом є те, що у найближчий час ВАТ «ТольяттіАзот» побудує відгалуження від магістрального аміакопроводу Тольятті - Одеса до порту Железний Ріг і відмовиться від послуг УХТА. Україна втратить понад 1,7 млн т транзитного аміаку на майже 40 млн дол. США валових надходжень. З метою збереження та розвитку сфери діяльності УХТА необхідно реалізувати низку експортних проектів, спрямованих на збільшення обсягів аміаку, що транспортується українською дільницею магістрального аміакопроводу.

Перш за все, це є надання послуг по транзиту іншим російським виробникам аміаку. Проектна потужність аміакопроводу становить 2,9 млн т, пропускна здатність -2,5 млн т, а річний план транспортування не перевищує 2,1 млн т. Як правило, план не виконується Горлівським концерном «Стирол». Таким чином, існує технічна можливість додатково перекачати близько 500 тис. т аміаку на рік.

Це питання вирішується поетапно, починаючи з передачі частини квоти на експорт аміаку УХТА, концерном «Стирол» та МХК «Єврохім». Остання підтверджує наявність вільних обсягів аміаку та свою зацікавленість у цьому проєкті. Враховуючи завантаженість перевантажувального комплексу ВАТ «Концерн «Стирол», можна додатково транспортувати до 180 тис. т аміаку на рік, що забезпечить УХТА і бюджет України додатковим доходом на суму 2894400 дол. США. Другий напрям збільшення обсягу аміаку - це залучення аміаку виробництва Сєвєродонецького ДВП «Об'єднання Азот». Слід підкреслити, що невизначеність питань прав власності на підприємство та необхідність гарантування обсягів аміаку, що транспортуватиметься трубопроводом, вимагає створення корпорації на базі УХТА з передачею до його складу СДВП «Об'єднання Азот» або потужностей з виробництва аміаку цього підприємства, чому має сприяти Мінпромполітики України. Зазначене забезпечить додаткове збільшення обсягів транспортування аміаку на 200 тис. т та валового доходу УХТА на 3 млн дол. США.

Якщо буде прийняте рішення залишити Сєвєродонецьке ДВП «Об'єднання Азот» у державній власності, доцільно розглянути питання будівництва до підприємства відгалуження від магістрального аміакопроводу (НС-9). За попередніми розрахунками, вартість відгалуження аміакопроводу має сягнути 45 млн дол. США. Проте, транспортування близько 500 тис. т аміаку виробництва СДВП «Об'єднання Азот» повністю вирішить питання завантаження магістрального аміакопроводу навіть за умови повної відмови ВАТ «Тольят-тіАзот» від послуг УХТА. Третім напрямком є збільшення пропускної здатності діючого аміакопроводу до 3 млн т на рік на дільниці, підпорядкованій Миколаївському ТРАНСАМІАКу між НС-11 та НС-12. Пропонується на базі роздаточної станції РС-29 будівництво насосної станції, що підкачуватиме аміак, чим забезпечить безаварійну роботу при навантаженні понад 2,5 млн т на рік, особливо після приєднання до магістрального аміакопроводу відгалуження до ВАТ «ДніпроАзот».

Враховуючи особливості трактування Законом України «Про трубопровідний транспорт» поняття «магістральний аміакопровід», виглядає доцільним провести переговори з власниками ВАТ «ДніпроАзот» щодо будівництва відгалуження під егідою УДП УХТА, а для його заповнення і налагодження поставок аміаку на інші державні хімічні підприємства отримати в оренду агрегат аміаку А-76, який зараз не працює.

Потребує збільшення і пропускна здатність перевантажувального комплексу аміаку в порту Южний до 4 млн т на рік. Вирішення цього питання цілком залежатиме від впорядкування майнових прав на цей об'єкт у відповідності до Закону України «Про трубопровідний транспорт». З метою підтримки ефективної структури експорту треба створити власну кампанію, підпорядковану УХТА. Створення кампанії доцільно проводити на базі юридичних та організаційних засад, передбачених проєктом Закону України «Про український прапор». Одним із головних завдань буде замовлення будівництва 4-6 сухогрузів для перевезення міндобри в на Херсонському та 3-4 аміаковозів на Керченському суднобудівних підприємствах. Досягнуті принципові домовленості щодо перших кроків по реалізації цієї програми: двигуни та системи керування будуть отримані в лізинг у компанії Вольво, системи навігації виробляються Черкаським ВАТ «Оризон», метал для корпусів - Маріупольським заводом ім. Ільїча, спеціальні танки для збереження аміаку на судах - французькими машинобудівниками. Конструкція танків аміаковозів передбачатиме можливість перевезення скрапленого газу, що забезпечить його зустрічні поставки з країн північної Африки та Перської затоки по конкурентоздатних цінах і викличе розвиток відповідних підгалузей машинобудування, пов'язаних з виробництвом засобів і технологій по його використанню.

Попередньо домовлено, що підтримку цієї програми буде надано першокласним банком «Стйдіт Lyonnais» AG (Швейцарія).

Важливим напрямком розвитку експортного потенціалу УХТА є розвиток ринку мінеральних добрив. Вже під час реалізації вищезазначених заходів УХТА стане одним із найбільших операторів на ринку аміаку в Україні. Це надає можливість відновити коопераційні поставки аміаку, які були фактично припинені після приватизації основних виробників, чому має сприяти Мінпромполітики. З урахуванням транспортних переваг, що має УХТА, необхідно відновити поставки аміаку на ДП «Екоантілід» та Роздільське ДГХП «Сірка» для виробництва азотної кислоти, складно-змішаних та нових видів міндобри в за технологією BASF, яка передбачає утилізацію фосфогіпсу, азотно-калійних добрив на основі сульфату калія виробництва Костянтинівського хімічного заводу.

Необхідно також відновити поставки аміаку на традиційні українські ринки, які нині контролюють російські виробники: в Угорщину, Словаччину, Польщу, Чехію, Румунію та Німеччину. Реалізація цього проєкту вимагає будівництва перевантажувального комплексу аміаку з цистерн для колії 1520 мм в цистерни для колії 1435 мм біля ж/д станції Чоп, вартість якого можна оцінити в 5-7 млн дол. США.

Ще одним важливим сегментом розвитку УХТА є забезпечення сільгоспвиробників засобами хімізації рослинництва. Як оптовий виробник мінеральних добрив УХТА матиме значні можливості для вирішення питання поставок міндобри в сільгоспвиробникам України, в тому числі і можливість кредитування засобами хімізації. Стратегічною перевагою УХТА на цьому ринку є можливе забезпечення сільгоспвиробників України аміаком за рахунок його зливу з аміакопроводу на роздаточних станціях. УХТА потребує отримання в лізинг значної кількості техніки для внесення аміаку та перевезення його автотранспортом, створення декількох спеціалізованих МТС та організації «хвильового» внесення аміаку в регіонах.

Слід зазначити, що вищезазначені заходи зможуть забезпечити інвестиційну привабливість хімічної промисловості України.

Розвиток сфер діяльності УХТА викличе зростання його інвестиційної привабливості, що надасть можливість залучати кредити, в т.ч. і на міжнародних ринках, не лише під власні плани розвитку, але і для реалізації нагальних для економіки України проєктів на інших хімічних підприємствах.

Враховуючи весь комплекс факторів, пов'язаних із станом та перспективами розвитку експорту, необхідно сформувати цілісну систему заходів державного стимулювання експорту з метою створення

сприятливих економічних, правових, організаційних та інших умов для розширення експорту на надання вітчизняним експортерам відповідної допомоги в фінансовій, правовій, інформаційній, дипломатичній сферах.

Поряд з удосконаленням товарної та галузевої структури експорту, важливо також забезпечити раціональне територіальне розміщення експортних потужностей в Україні. Не сприяє зміцненню економічної безпеки переважне забезпечення експортного потенціалу у Донецько-Придніпровському регіоні.

Для успішної інтеграції України у світову економіку слід урахувати нинішнє її становище у міжнародному розподілі праці, а також характер політичних відносин з окремими країнами та групами країн. Важливо також враховувати тенденції розвитку сучасного світового господарства, щоб формувати науково обґрунтовану й ефективну зовнішньоекономічну політику України.

Стимулювання розвитку експорту та забезпечення експортної безпеки в умовах, коли Україна стала членом СОТ, повинно включати насамперед економічні та організаційно-правові заходи.

Економічні заходи повинні полягати у забезпеченні страхування експортних кредитів від комерційних та політичних ризиків; надання урядом гарантій щодо залучення кредитних ресурсів в експортоорієнтовані виробництва, запровадження спеціальної системи кредитування обігових коштів виробництва; надання державної фінансової підтримки експортерам промислової продукції; митно-тарифного стимулювання.

Серед організаційно-правових заходів доцільно виділити: вдосконалення правової бази розвитку експортної діяльності; створення системи зовнішньоторговельної інформації; державну підтримку просування української продукції на зовнішні ринки; проведення наукових досліджень у зовнішньоекономічній сфері, зокрема, досліджень кон'юнктури товарів на зовнішніх ринках; підготовка кваліфікованих кадрів для діяльності в зовнішньоекономічній сфері; створення та підтримка об'єднань експортерів, координація їх діяльності на зовнішніх ринках з метою ефективного використання кон'юнктури та дотримання правил конкуренції.

Що стосується конкретного експортера, який займається експортом аміаку УХТА та заходів по розвитку експорту і його безпеки, про які мова йшла у статті, то вони повинні забезпечити в 2009-2010 рр. реалізацію вище-наведених бізнес-проектів і забезпечити:

- збільшення вартості послуг з транзиту аміаку через територію України, що надає УХТА, понад 10 млн дол. США;
- відновлення роботи містовизначаючих підприємств - Роздільського ДГХП «Сірка», Костянтинівського ХЗ;
 - загальне зростання вартості транспортних послуг, що надає УХТА, протягом трьох-чотирьох років збільшиться майже на 110 млн грн, тобто на 50% порівняно з показниками 2004 р.;
 - зростання обсягів виробництва мінеральних добрив на підприємствах підгалузі, що не працюють протягом останніх років, на 450 млн грн на рік;
 - відновлення системи хімізації рослинництва, яка відповідатиме сучасним вимогам агровиробництва;
 - вирішення питання паливної безпеки держави за рахунок імпорту скрапленого газу з країн північної Африки та Перської затоки.